

UOT 316

Ağasəlim Həsənov
AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu,
a.e.i. , f. f. d. , dosent
email:aghasihasanli@gmail.com

FƏRDİN CƏMİYYƏTƏ İNTEQRASIYASINA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

Məqalədə fərdin cəmiyyətə integrasiyasına təsir edən amillər araşdırılır. Qeyd olunur ki, fərdin cəmiyyətə integrasiyasına təsir edən aliə ,təhsil , sosial mühit və s. kimi amillər fərdlərin iradəsindən asılı olmayaraq hər zaman onlara müəyyən formada təsir edir. Dövrümüzdəki nəhəng informasiya axını insanların həyat şəraitini yaxşılaşdırmaqla yanaşı fərdin cəmiyyətə integrasiya olmasında müəyyən gərginlik də yaradır, şəxsiyyətin özgələşməsi, cəmiyyətdən təcrid olunması, ekstremizm kimi halların artmasına da səbəb olur.

Məqsəd –f ərdin cəmiyyətə integrasiyasına təsir edən amilləri araşdırmaq.

Metodologiya - müqayisəli təhlil və sistemli yanaşma.

Tədqiqatın nəticələri - fərdin cəmiyyətə integrasiyasına təsir edən (ailə, din, təhsil, sosial mühit və s.) amillər təhlili olunmuş və müsbət və mənfi nəticələr müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: integrasiya, fərdlər, cəmiyyət, sosiallaşma, ailə

Giriş

Çağdaş dünyada integrasiya problemi öz aktuallığı ilə fərqlənir. Integrasiya elə bir problemdir ki, o fərdin cəmiyyətə integrasiyasından başlamış dövlətlərin integrasiyası kimi geniş bir məzmunu əhatə edir. Latın dilində "Integratio" " bərpa, tamamlanma" mənasını verən integrasiya anlayışının elmi ədəbiyyatda geniş-tətbiqindən daha əvvəl integrasiya ideyası yaranmışdır. İnsanların birlik, sabitlik şəraitində yaşamaq arzuları onların müxtəlif sosial qruplara və ya cəmiyyətlərə integrasiyasını şərtləndirmişdir. Qeyd edək ki, integrasiya probleminin ən önəmli tərəflərindən biri fərdin cəmiyyətə integrasiyası ilə bağlıdır.

Fərdin sosial mühitdə formalaşması fikri demək olar ki, əksər tədqiqatçılar tərəfindən qəbul edilir. Lakin belə düşünmək səhv olardı ki, fərdin hərəkətləri elə həmin mühitin nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Fərdin şəxsiyyət kimi formalaşmasında irsi və tərbiyə vasitəsilə mənimsədiyi keyfiyyətlərin də rolu böyükdür və onun davranışlarına təsir edir. Tərbiyə məqsədyönlü proses olub fərdin sosiallaşmasında böyük rol oynayır. Burada məqsəd uşaqlarda müəyyən şəxsiyyət keyfiyyətlərini aşılamaqdan və əxlaqi normalara uyğun davranış vərdişlərini formalaşdırmaqdan ibarətdir. Bu proses ilk olaraq ailədən başlayır və ailənin məqbul hesab etdiyi sosial-mədəni, əxlaqi dəyərlər əsasında reallaşır. Ailə fərdin sosiallaşmasında, onun şəxsiyyətə çevrilməsində vacib rol oynayan ilk sosial institutdur. Ailənin sosial-mədəni təcrübəsi məqsədyönlü şəkildə uşaqlara aşılır və bu proses davamlı olaraq nəsildən nəsilə ötürülür. Lakin, cəmiyyət inkişaf etdikcə sosial-mədəni dəyərlər sistemi də tədricən dəyişilir. Təbii ki, cəmiyyət həyatında izlənilən bu cür dəyişikliklər bütün sosial institutlara (Ailə,Təhsil, Din və s.) birbaşa təsir edir. Dəyişikliklərin oriyentsiyası ənənəvi dəyərlərin, sosial davranışların, adətlərin, tərbiyə üsullarının bir qisminin yenilənməsini əhatə edir. Deməli, fərdin ilk sosiallaşma mühiti olan ailə və həm də digər sosial institutlar özləri də ictimai quruluşun doğurduğu təsirlərin altındadır və dövrün sosial-mədəni reallığını özündə təcəssüm etdirir.

Fərdin sosiallaşaraq cəmiyyətə integrasiya olmasında sosial institutlardan biri olan təhsil böyük önəm daşıyır. Təhsil mövcud biliklərin ötürülməsini təmin etməklə fərdin cəmiyyətə integrasiya olunmasına şərait yaradır.Təhsil şəxsiyyətin intellektual baxımdan formalaşmasında və onun kreativ imkanlarının kerçəkləşməsində əvəzsiz rol oynayır. **Fərdin cəmiyyətə uğurlu integrasiya olmasında, yüksək sosial status qazanmasında, təhsil əsas amillərdən biridir.**Təhsil prosesində fərd bilik və bacarıqları mənimsəməklə yanaşı, həm də müəyyən sosial qrupların üzvü

olur. Fərdin qrup üzvü olması onun qrupdaxilində çoxtərəfli münasibətlərini formalaşdırır. Həmçinin, fərd qrupdaxili davranışlarda müəyyən qadağalara, sosial norma və qaydalara əmələtmə vərdişlərinə yiyələnir. Bir sözlə fərd bu cür sosial qrup və birliklərin aktoru olmaqla tədricən cəmiyyətə inteqrasiya edir.

Fərd-cəmiyyət münasibətlərinin formalaşmasında böyük şəxsiyyətlərin rolunu da qeyd etmək lazımdır. Onların sosial mühitə təsiri digər fərdlərlə müqayisədə daha genişdir. Böyük şəxsiyyət sosial mühitdəki gözə çarpmayan istək, axtarış və təşəbbüsləri özünə ehtiva edərək, onları aydın ideya və ya obraz formasında ifadə edir və bununla da ətrafdakı insanları geniş şəkildə özünə cəlb edir. Həmçinin, böyük şəxsiyyətlərin özləri də həmin ictimai mühitdə formalaşır və cəmiyyət üçün faydalı olurlar. Azərbaycan alimi Ə. Tağıyevin də qeyd etdiyi kimi “İnsan o zaman şəxsiyyət olur ki, cəmiyyətə, qohumlara, qonşulara, öz ətrafına lazımlı olsun” [1, s. 24].

İndi isə fərddə cəmiyyət arasında sferaların fərqləndirilməsi məsələsinə toxunmaq. Bu məsələnin mahiyyəti odur ki, cəmiyyət fərdin azadlığını maksimal dərəcədə məhdudlaşdırmağa, onu özünə daha çox tabe etdirməyə çalışdığı vaxt fərd öz fərdiliyini qorumağa can atır və azadlığı uğrunda mübarizə aparır.

İctimai asılılığın artması ilə fərdin ictimai mühitə fərdi müqaviməti də artır. Bunun səbəbi yaradıcı amillərin müxtəlifliyinin güclənməsi ilə şərtlənən fərdiliyin artmasıdır ki, bunun vasitəsilə psixi tiplərin müxtəlifliyi yaranır. İnsanın şüurluluq dərəcəsi nə qədər yüksəkdirsə, onun psixi təbiəti də bir o qədər zəngin olur. Onun daxili həyəcanları digər fərdlər tərəfindən nə qədər az bölüşülürsə, fərd öz sərbəstliyini bir o qədər də möhkəm müdafiə edir. Burada dramatik və çıxılmaz bir ziddiyyət yaranır. Bir tərəfdən fərd özünün fərdi sərbəstlik sferasını genişləndirməyə və ictimai (məsələn, siyasi, hüquqi, mədəni və s.) müdaxiləni aradan qaldırmağa çalışır. Digər tərəfdən fərd daha çox ictimailəşdirilir. Cəmiyyətin fərdi özünə cəlb etməyindən daha çox fərdin cəmiyyətə üz tutmasını göstərmək daha düzgün olardı. Fərdiyyət nə qədər çox inkişaf etmişsə, fərd ünsiyyətə, ictimai fəaliyyətə bir o qədər çox ehtiyac duyur. Onun inteqrasiya etdiyi ictimai dairələr daha da genişlənir. Zəif inkişaf etmiş fərdlər əsasən ailənin dar çərçivəsi ilə məhdudlaşır, daha inkişaf etmişlər isə özünün xalqla əlaqəsini dərk edirlər. Daha istedadlı fərdlər daha yüksək pilləyə qalxaraq özünün bütünlükdə bəşəriyyətlə həmrəyliyini dərk edirlər.

Qeyd olunan bu ziddiyyətli məqamlar fərddə cəmiyyət arasında hansısa bir tarazlıq nöqtəsinin tapılmasını çətinləşdirir. Məntiqi olaraq belə bir suala cavab tapmağa çalışaq: cəmiyyətə məqsəd, fərdə isə vasitə, əksinə, fərdə heç vaxt vasitə kimi deyil, məqsəd kimi yaşamaq olarmı? Onunla razılaşmaq lazımdır ki, real olaraq yalnız fərd mövcuddur və ümumi yaşayış fərdi mövcudluğun yalnız formasıdır. Bu baxımdan sözsüz ki, cəmiyyət yalnız o vaxt öz təyinatına cavab vermiş olar ki, o, fərdlərin tələb və məqsədlərinə cavab vermiş olsun. Lakin müxtəlif fərdlərin məqsədləri arasında cəmiyyətin nöqtəyi-nəzərindən həll oluna bilməyən ziddiyyət yarana bilər. Onunla razılaşaq ki, cəmiyyət – öz məqsədlərini güdən fərdlərin məcmusudur. Burada bir fərdin başqa fərdlərin məqsədlərini həyata keçirmək üçün vasitəyə çevrilməsi nəzərdə tutulur. Tarixə nəzər saldıqda görə bilərik ki, şəxsiyyət bəzi hallarda vasitə kimi də çıxış etmişdir. Məsələn, hakimiyyətə gəlmək üçün müxtəlif dövrlərdə liderlərin öz ətrafdakı insanlardan vasitə kimi istifadə etməsi qeyd olunanlara misal ola bilər.

Cəmiyyətin inkişaf tarixi sənayeçiqədərki, sənaye və postsənaye olmaqla üç əsas mərhələni əhatə edir. Müasir dövrdə texnogen sivilizasiya solumun inkişafının yeni tipini formalaşdırır. Texnogen sivilizasiya elmi-texniki tərəqqinin nəticələrinin intensiv tətbiqi sayəsində insanın yaşadığı təbii mühitin, eyni zamanda bütün sosial əlaqələrin, ünsiyyət vasitələrinin, şəxsiyyət tiplərinin sürətlə dəyişikliyə uğraması ilə səciyyələnir. Rusiyalı tədqiqatçı V.S. Stepinin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, texnogen sivilizasiya dinamik, hərəkətli və çox aqressivdir. Onun fikrincə, bu sivilizasiya ənənəvi cəmiyyətləri demək olar ki, “udur”, özünə tabe etdirir. Buradan belə bir nəticə çıxarmaq olar: o, özünün kritik həddinə artıq çatmışdır [2].

Müasir dövrdə dəyərlər bazar münasibətləri əsasında formalaşır. Artıq şəxsiyyətin formalaşmasına təsir edən sosial-mədəni dəyərlər özləri də dəyişikliklərə məruz qalırlar. Deməli fərd konkret olaraq öz tarixi dövrünün sosial-mədəni dəyərlərini mənimsəyərək şəxsiyyətə çevrilir.

Təcrübə göstərir ki, fərdin cəmiyyətə inteqrasiyası prosesində sosial mühitin rolu böyükdür. Bu bir həqiqətdir ki, fərdlər sosial mühitin təsirinə məruz qalır və yaşadığı mühitə uyğun formalaşır. Fərdin cəmiyyətə inteqrasiyası prosesi faktiki olaraq ictimai inkişafın əsas problemlərindən biri olan sosiallaşma ilə sıx bağlıdır. Sosiallaşma şəxsiyyətin özünü reallaşdırmasının əsasında dayanan, onu formalaşdıran, istiqamətləndirən, stimullaşdıran və s. kimi funksiyalar yerinə yetirir. Fəlsəfi, sosioloji ədəbiyyatlarda sosiallaşmanın məzmununa dair çoxsaylı yanaşmalara rast gəlinir. Həmin yanaşmaların əksəriyyətində sosiallaşma şəxsiyyətin formalaşması və inkişafı prosesi kimi dəyərləndirilir. Yəni, fərdin cəmiyyətdəki mövcud sosial normaları, mədəni dəyərləri və davranış nümunələrini mənimsəməsi onun müxtəlif tipli sosial birliklərlə inteqrasiyasını şərtləndirir. Həmçinin, sosiallaşma fərdin yaşadığı cəmiyyətin normalarının, dəyərlərinin, mədəniyyətinin interiozasıyası prosesidir. Sosiallaşma fərd ilə ətraf mühit arasında qarşılıqlı surətdə baş verir və bu prosesə dövlət, cəmiyyət, yaşlı insanlar və müxtəlif peşə qrupları təsir göstərir.

Sosiallaşma fərdin xarici mühitə uyğunlaşmasını kimi başa düşülür. Sosiallaşma tarixi təcrübənin mənimsənilməsi və mövcud sosial mühitə uyğunlaşmanı ifadə edir. Belə ki, insan əvvəlki nəsillərin təcrübəsinin qəbul edilməsində passiv rol oynayır. Şəxsiyyətin sosiallaşmasında sosial mühitin həlledici rolu şübhəsizdir.

İdeyalar kimi fərdin hissləri də ətraf mühitin təsiri altında formalaşır. Bu hisslər fərdin psixi durumuna ictimai təsir formasını nəzərdə tutur. Dünyaya gəldiyi ilk gündən fərd ailənin hərtərəfli təsirini hiss etməyə başlayır. Daha sonra fərd digər ictimai təsirlərə məruz qalır. Nəhayət, fərd geniş ictimai mühitə daxil olur və burada onun hisslərinin formalaşması əhəmiyyətli düzəlişlərə məruz qalır.

Mədəni baxımdan cəmiyyətin inkişaf səviyyəsi aşağı olduqda, onun üzvləri olan fərdlər yeknəsəkliyi ilə fərqlənəcəkdir. Bu fərqlər həm sosial-mədəni, həm də psixoloji baxımdan hiss olunacaqdır. Əksinə, cəmiyyət yüksək mədəni inkişaf səviyyəsindədirsə onun üzvləri arasında istər sosial-mədəni, istərsə də psixoloji fərqlər bir o qədər böyük olacaqdır. Emil Dürkheyim bunu belə izah edir: "Fransızlarla ingilislər arasında məsafə indi əvvəllərdə olduğundan daha azdır. Amma bu indiki fransızlara öz aralarında əvvəlkilərdən daha çox fərqlənməyə mane olmur" [3, s. 105]. Georg Zimmel isə bununla əlaqədar yazır: "Daha az mədəni dövrlərdə eyni qəbiləyə mənsub fərdlər çox yeknəsək və bir-birinə mümkün qədər oxşar olmuşlar; əksinə, qəbilələr yad və düşmən kimi bütünlükdə bir-birinə qarşı durur: öz qəbiləsi daxilində sintez nə qədər sıxdırsa, digər qəbilə ilə antiteza bir o qədər kəskinləşir; mədəniyyətin tərəqqisi ilə fərdlər arasında differensiasiya artır və başqa tayfaya yaxınlaşma sürətlənir" [4, s. 66].

Fərd ictimai mühitin təsirini öz üzərində hiss etdikcə, özü də mühitə təsir göstərir ki, bu da məsələnin digər tərəfidir. Lakin qeyd edək ki, bir sıra alimlər bu təsiri inkar edirlər. Məsələn, L. Qumplovic fərdin cəmiyyətə təsirini qəbul etmir [5, s. 264]. Zənnimizcə, fərdin ilk öncə öz sosial qrupunun, ailəsinin, icmasının, sinfinin və xalqının təsiri altında olması fikri ilə razılaşmamaq mümkün deyil. Lakin, fərdin cəmiyyətə təsirini birmənalı şəkildə inkar etməyi doğru yanaşma hesab etmirik. Cəmiyyətlə fərd arasında təsirlər qarşılıqlıdır və bu qarşılıqlı təsirdə olan fərd tədricən sosial keyfiyyətlər qazanaraq sosiallaşır.

Fərdlərin bir-birinə bağlılığı, həmrəyliyi, loyallığı onların cəmiyyətə inteqrasiya olmasını şərtləndirir. Fərdin cəmiyyətə inteqrasiya olması isə faktiki olaraq onun sosiallaşma səviyyəsindən asılıdır.

Beləliklə, fərd-cəmiyyət münasibətlərində cəmiyyət və onun müxtəlif institutlarının fərd üzərində təsirinin böyük olması qənaətinə gələ bilərik. Həqiqətən də fərdlər sosial mühitin təsirinə məruz qalır və yaşadığı mühitə uyğun formalaşır. Belə ki, cəmiyyətdəki dini dəyərlərin, davranış kodeksinin, etik qaydalar və normaların, qanun toplusunun və s. fərdlərin iradəsindən asılı olmayaraq hər zaman onlara müəyyən formada təsiri vardır. Cəmiyyətdə oturmuş olan əxlaqi gözləntilər, qiymətləndirmələr və davranış nümunələri fərdlərarası əlaqələrə təsir edir. Fərd cəmiyyətdəki mövcud sosial normaları, mədəni dəyərləri və davranış nümunələrini mənimsəyərək cəmiyyətə inteqrasiya edir. Lakin, qarşılıqlı olaraq fərdin də cəmiyyətə təsir imkanları vardır. Əgər

cəmiyyətdəki mövcud həyat tərzı və dəyərlər sistemi fərdin düşüncəsinə görə mənasızdırsa, o zaman fərd özünün doğru hesab etdiyi davranışlara meyl edir, və bununlada sosial mühitə təsir etmiş olur.

Nəticə

1. Fərdin cəmiyyətə inteqrasiyasına təsir edən aliə , təhsil , sosial mühit və s. kimi amillər fərdlərin iradəsindən asılı olmayaraq hər zaman onlara müəyyən formada təsir edir.
2. Fərdin cəmiyyətə inteqrasiyası prosesində sosial mühitin rolu böyükdür. Bu bir həqiqətdir ki, fərdlər sosial mühitin təsirinə məruz qalır və yaşadığı mühitə uyğun formalaşır.
2. Fərdin cəmiyyətə inteqrasiyası prosesi faktiki olaraq ictimai inkişafın əsas problemlərindən biri olan sosiallaşma ilə sıx bağlıdır. Sosiallaşma şəxsiyyətin özünü reallaşdırmasının əsasında dayanan, onu formalaşdıran, istiqamətləndirən, stimullaşdıran və s. kimi funksiyalar yerinə yetirir.
3. Fərdin cəmiyyətdəki mövcud sosial normaları, mədəni dəyərləri və davranış nümunələrini mənimsəməsi onun müxtəlif tipli sosial birliklərlə inteqrasiyasını şərtləndirir.
5. Çağdaş dövrdə İKT-nin sürətli inkişafı insanlar üçün yeni imkanlar yaratmaqla yanaşı fərdin cəmiyyətə inteqrasiya olmasında müəyyən gərginlik də yaradır, şəxsiyyətin özgələşməsi, cəmiyyətdən təcrid olunması, ekstremizmə yuvarlanması kimi halların artmasına da səbəb olur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Tağıyev Ə. İnsan və Millət fəlsəfəsi (İdeyalar və Reallıqlar) Bakı, "Avropa", 2018, səh. 24.
2. Степин В.С. Теоретическое знание. М., 2000.
3. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. (русск. пер.) СПб, 1900, с.105.
4. Зиммель Г. Социальная дифференциация (русск. пер.) СПб, 1909, с. 66.
5. Гумплович Л. Основы социологии. М.: Либроком, 2010, с. 264.

Агасалим Гасанов

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ИНТЕГРАЦИЮ ЛИЧНОСТИ В ОБЩЕСТВО

Резюме

В статье исследуются факторы, влияющие на интеграцию личности в общество. Отмечается, что на интеграцию человека в общество вне зависимости от мышления, воли индивидуумов всегда в определенной форме влияют семья, образования, социальная среда и т.п. В современный период, существующий огромный поток информации помимо улучшения жизни людей, создает также определенную напряженность в отношениях между индивидуумом и обществом, приводит к росту таких случаев как отчуждение личности, социальная изоляция и увлечение экстремизмом.

Цель - исследовать факторы, влияющие на интеграцию человека в общество.

Методология - сравнительный анализ и системный подход.

Результат - факторы, влияющие на интеграцию человека в общество (семья, образование, социальная среда и т.д.) были проанализированы и выявлены положительные и отрицательные результаты.

Ключевые слова: интеграция, индивидуумы, общество, социализация, семья.

Aghasalim Hasanov

THE FACTORS INFLUENCING THE INTEGRATION OF INDIVIDUALS IN SOCIETY

Summary

The article investigates the factors that influence the integration of individuals in society. It is noted that family, education, social environment etc. regardless of the will of individuals always have influences in some way the integration of individuals into society. In the modern period, the existing huge flow of information, in addition to improving people's lives, also creates a certain tension in relations between the individual and society, and it leads to the increase of cases such as alienation of the individual, social isolation and extremism.

Purpose - To investigate the factors influencing the individual's integration into society.

Methodology - comparative analysis and systematic approach.

Findings - The factors influencing an individual's integration into society (family, education, social environment etc.) were analyzed and identified positive and negative results.

Keywords: integration, individuals, society, socialization, family.

Rəyçi: AƏSMA-nın professoru, s.e.d. Rafael Həsənov

Qəbul edilib: 12.04.2020